

İBN EBÛ ZÂİDE

(bk. YAHYÂ b. ZEKERİYYÂ).

İBN EBÛ ZEMENİN

(ابن أبى زمين)

Ebû Abdillâh Muhammed
b. Abdillâh b. İsâ
el-Mürri el-Kurtubî
(ö. 399/1008)

Mâlikî fakih ve muhaddis.

Muharrem 324'te (Aralık 935) İlbîre'de (Elvira) dünyaya geldi. Bazı kaynaklarda zilhicce ayında doğduğu kaydedilirse de talebesi İbnü'l-Hazzâ'nın kendisinden naklettiği ilk rivayet daha doğru olmalıdır. Endülüs'e yerleşen Gatafân kabilesinin kollarından Benî Mürre'ye mensuptur. İbn Beşkûvâl (*eş-Şıla*, II, 458) aslen Tenesli (Cezayir), Kâdî İyâz ise Adveli (Mağrib) ve Nefze kabilesinden olduğunu kaydeder (*Tertübü'l-medârik*, IV, 672). İbn Ebû Zemenîn diye tanınmasının sebebinin kendisinin de bilmediği rivayet edilmektedir. Klasik kaynakların birçoğunda bu şekilde tesbit edilen lakabı bazı yeni çalışmalarda İbn Ebû Zemeneyn şeklinde kaydedilmiştir (*EI*² [İng.], III, 694; *DMBİ*, II, 657). İlk öğrenimini babasından ve İlbîre ulemâsından gören İbn Ebû Zemenîn daha sonra Beccâne (Pechina) ve Kurtuba'da (Cordoba) tahsiline devam etti. Saîd b. Fahlûn'dan İbn Abdülhakem'in *el-Muhtasar*'ını okudu. Ayrıca Vehb b. Meserre, İshak b. İbrâhim b. Meserre, İbnü'l-Cezâr, Ahmed b. Saîd b. Hazm, İshak b. İbrâhim et-Tuleytîlî, İbnü's-Şâme, Ebân b. İsâ el-Gâfikî, Ahmed b. Mutarrif el-Ezdî gibi âlimlerden başta fıkıh ve hadis olmak üzere çeşitli konularda ders aldı. Tahsilini tamamlayıp İlbîre'ye dönen İbn Ebû Zemenîn'in bir süre sonra tekrar Kurtuba'ya gittiği ve burada ders verdiği anlaşılmaktadır.

İbn Ebû Zemenîn, Mâlikî fıkhı ve hadis yanarında âlimler arasındaki fıkhî ihtilâflara da vâkıftı. Ayrıca tefsir, tarih, Arap dili ve edebiyatı gibi çeşitli ilim dallarında bilgi sahibiydi. Aralarında Ebû Amr ed-Dânî, Ebû İshak el-İlbîrî, Ebû Ömer İbnü'l-Hazzâ, Ebû Ömer İbn Sümayk, Hişâm b. Ömer b. Sivâr el-Fezârî, Ebû'l-Velîd İbnü's-Saffâr, Ebû Amr İbnü's-Sayrafî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Muhammed el-Kuley'î gibi âlimlerin de bulunduğu

birçok talebe yetiştirdi. Zühd ve takvâ sahibi bir âlim olup yöneticilerden uzak bir hayat yaşayan İbn Ebû Zemenîn Rebûlûahir 399 (Aralık 1008) tarihinde İlbîre'de vefat etti.

Eserleri. 1. *Muntehabü'l-ahkâm* (*el-Muntehab fi'l-ahkâm*). Mâlikî mezhebinde yargılama hukukuna dair kaleme alınan ilk eserlerden biri olup daha sonra yazılan birçok esere kaynaklık etmesi, günümüze ulaşmamış birçok kitaptan nakillerde bulunması, döneminin iktisadî ve içtimaî hayatı hakkında bilgi vermesi açısından büyük öneme sahiptir. Fuat Sezgin, çeşitli yazma nüshaları bulunan (Rabat, el-Hizânetü'l-âmmе, nr. 1730/D; Cezayir, el-Mektebetü'l-vataniyye, nr. 1368; ayrıca bk. Sezgin, I, 46) eserin basıldığını (Cezayir 1308) haber veriyorsa da (*a.e.*, a.y.) yapılan araştırmada böyle bir baskının mevcudiyetine rastlanmamıştır (*Kudvetü'l-gâzî*, neşredenin girişi, s. 82-83). 2. *Kudvetü'l-gâzî*. Cihadın fazilet ve ahkâmına dair olup Madrid'de Bibliotheca National'de kayıtlı nüshası (nr. 5349) esas alınarak Âişe es-Sülemânî tarafından neşredilmiştir (Beyrut 1989). 3. *Muhtasarı Tefsiri İbn Sellâm* (*Tefsirü'l-Kur'an*). Fas Hizânetü'l-Karaviyyîn'de (nr. 34) ve British Museum'da (nr. 820, Add. 19490) kayıtlı iki nüshası vardır. 4. *Uşûlü's-sünne*. Ehl-i sünnet akaidiyle ilgili bir risâle olup bilinen tek nüshası (TSMK, Revan Köşkü, nr. 510/2, vr. 26^a-46^a) Abdullah b. Muhammed Abdürrahîm b. Hüseyin el-Buhârî tarafından *Riyâzû'l-cenne bi-tahrîci Uşûli's-sünne* adıyla yayımlanmıştır (Medine 1415). 5. *el-Muğrib fi'htişâri'l-Müdevvene*. Bazı kaynaklarda *el-Muğrib* olarak geçen eser *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*'nın en önemli muhtasarı ve aynı zamanda zor anlaşılın yerlerinin şerhi olup Fas Hizânetü'l-Karaviyyîn'de bir nüshası bulunduğu kaydedilmektedir (*a.g.e.*, neşredenin girişi, s. 85).

İbn Ebû Zemenîn'in kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *el-Muhezzeb* (İbn Müzeyn'in *el-Muvaţta*' şerhinin muhtasarıdır), *el-Müştemil fi 'ilmi'l-vesâ'ik*, *Hayâtü'l-kulûb*, *Ünsü'l-mürîdîn*, *el-Mevâzîzü'l-manzûme* (*en-Neşâ'ihu'l-manzûme*), *Âdâbü'l-İslâm*, *Muntehabü'd-du'â*. İbn Ebû Zemenîn'in daha çok zühd ve hikmet konusunda yazdığı bazı şiirleri biyografik kaynaklarda yer almaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Ebû Zemenîn, *Riyâzû'l-cenne bi-tahrîci Uşûli's-sünne* (nşr. Abdullah b. M. Abdürrahîm b. Hüseyin el-Buhârî), Medine 1415, neşredenin girişi, s. 13-26; a.mlf., *Kudvetü'l-gâzî* (nşr. Âişe es-Sülemânî), Beyrut 1989, neşredenin girişi, s. 9-130; Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis* (nşr. İbrâhim el-Ebyârî), Kahire 1410/1989, I, 100-101; Feth b. Hâkân el-Kaysî, *Maţmaḥu'l-enfûs ve mesraḥu't-te'ennûs fi mûlaḥi ehli'l-Endelûs* (nşr. M. Ali Şevâbike), Beyrut 1403/1983, s. 266-267; Kâdî İyâz, *Tertübü'l-medârik*, IV, 672-674; İbn Hayr, *Fehrese*, s. 251, 288; İbn Beşkûvâl, *eş-Şıla*, II, 458-459; Dabbî, *Buğyetü'l-mültemis*, s. 87-88; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XVII, 188-189; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, III, 1029; a.mlf., *Târîḥu'l-İslâm: sene 381-400*, s. 379-381; Safedî, *el-Vâfi*, III, 321; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcû'l-müzheb*, II, 232-234; Süyûtî, *Ṭabaḳâtü'l-müfessirîn* (Ömer), s. 104; Dâvûdî, *Ṭabaḳâtü'l-müfessirîn*, II, 161-162; Makkârî, *Nefḥu't-ṭib*, III, 554; Mahlûf, *Şeceretü'n-nür*, I, 101; Brockelmann, *GAL*, I, 205; *Suppl.*, I, 335; Sezgin, *GAS*, I, 46-47; Abdüsselâm Ahmed el-Kenûnî, *el-Medrese-tü'l-Kur'âniyye fi'l-Mağrib*, Rabat 1401/1981, I, 165-170; Zirikkî, *el-A'lâm* (Fethullah), VI, 227; Miklos Muranyi, *Dirâsât fi meşâdiri'l-fikhi'l-Mâlikî* (trc. Ömer Sâbir Abdülcelîl v.dğr.), Beyrut 1409/1988, s. 27; Abdülvehhâb Hallâf, "el-Fakih İbn Ebî Zemenîn ve maḥtûṭâtü Munteḥabi'l-ahkâm", *MMMA* (Küveyt), XXX/1 (1406/1985), s. 211-265; "İbn Abî Zamanayn", *EI*² (İng.), III, 694; Ahmed Bâdkûbe-i Hezâve, "İbn Ebî Zemeneyn", *DMBİ*, II, 657-658.

SAFFET KÖSE

İBN EBÛ ZER'

(ابن أبى زرع)

Ebû'l-Hasen Alî b. Abdillâh (Muhammed)
b. Ahmed b. Ömer b. Ebî Zer' el-Fâsî
(ö. 741/1340)*el-Enîsü'l-muṭrib* adlı
eseriyle tanınan
Faslı tarihçi.

Eseri dolayısıyla yaygın bir şöhrete sahip olmasına rağmen kendisiyle ilgili çok az bilgi bulunmaktadır. Merînî Sultanı Ebû Saîd'in (1310-1331) kâtipliğini yapmıştır. Hakkındaki bilgi eksikliği önce ismi, soyu ve *el-Enîsü'l-muṭrib*'in müellifi olup olmadığı konusunda görülmekte, bu sebeple ortaya çıkan görüş ayrılıkları eserin ilmî değerini ilgilendirmektedir. Kitabın yazma nüshalarının bazılarında müellifinin adı Ebû Muhammed Sâlih b. Abdülhalîm el-Gırnâti, bazılarında ise Ebû'l-Hasan Ali b. Abdullah b. Ebû Zer' veya Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Ömer b. Ebû Zer' el-Fâsî olarak yazılmıştır. Bu farklılık, müellifi bilinmeyen *Büyütâtü Fâsî'l-kübrâ* adlı kitapta (s. 63-64) verilen şu bilgidan kaynaklanmaktadır: "Sâlih b. Abdülhalîm" (ö. 726/1326)

bu bilgileri *el-Enisü'l-muṭrib* adlı eserinde zikretmektedir. O bu kitabını 726 (1326) yılından önce bitirmiştir. *el-Enis* adını taşıyan iki kitap vardır; birincisi küçük olanıdır ve bu Ahmed b. Ebü Zer'e aittir. Bu kişi halkın arzusu üzerine Karaviyyî'nin Camii'nde imam olarak görev yapmış, 710 yılından sonra vefat etmiştir". Bu bilgi yanlıştır. Çünkü Ahmed b. Ebü Zer', iki kitabın küçüğü denilen *el-Enis*'in müellifi değil eserin 76. sayfasında belirtildiği gibi müellifinin yakınlarından biridir ve bu hususu Ebü Hasan Ali el-Ceznâî de teyit etmektedir (*Zehretü'l-âs*, s. 24, 80). Yine bu aileden olan Muhammed b. Muhammed b. Abdullah b. Ebü Zer', 745 Rebîülâhîrinde (Temmuz 1345) Misbah el-Yâlsûtî'nin verdiği bir fetvanın dört şahidinden biridir (Venşerîsî, VII, 172-174). Söz konusu yanlışlık, H. R. İdris (*Eİ²* [İng.], III, 694-695) ve İbn Merzûk'un *el-Müsned*'inin İspanyolca tercümesinde (s. 497) Maria Jesus Viguera tarafından da yapılmıştır. René Basset ise *Büyütât*'in adlarını verdiği bu iki tarihçinin iki isim taşıyan tek şahıs olduğu şeklinde bir yanlışlığı düşmüştür (*İA*, V/2, s. 727). Benzeri bir hata da İbn Ebü Zer'in ölüm tarihi hakkında yapılmıştır. Bazı tarihçiler onun 710 (1310) veya 720 (1320) yılında vefat ettiğini söylemişlerdir. Halbuki İbnü'l-Kâdî, 741'de (1340) vefat eden ünlüler hakkında bilgi verirken onu da bunların arasında göstermektedir (*Lukatü'l-ferâ'id*, s. 193). İbn Sûde'nin, "Bazı nüshalar bu tarihi 732'ye çıkarmaktadır" (*Delîlü mü'errihi'l-Mağribi'l-akşâ*, I, 125-128) şeklindeki sözleri de bu bilgiyi doğrulamakta, yani ölüm tarihinin 710 veya 720'den epeyce sonra olduğunu göstermektedir.

Büyütâtü Fâsi'l-kübrâ müellifinin dışında Mağrib tarihi hakkında eser yazanlardan hiçbiri iki *el-Enisü'l-muṭrib*'den bahsetmemiştir. Meselâ İbn Merzûk el-Hatîb, İbn Ebü Zer'in vefatından otuz bir yıl sonra Sultan Ebü'l-Hasan için yazdığı *el-Müsned*'in kaynakları arasında bu isim altında sadece İbn Ebü Zer'in kitabına yer vermiştir (s. 17). İbnü'l-Hatîb de 772 (1370) yılının başlarında *el-İhâta* adlı eserine son şeklini verirken kaynakları arasında Sâlih b. Abdülhalîm el-Girnâti'nin adını anmamış, yalnız "İbn Ebü Zer'in Fas Tarihi" demekle yetinmiştir (I, 4, 83). Bu esere temas eden ve ondan faydalanan İbn Haldûn, Ceznâî, İbnü'l-Kâdî, Makkarî, Nâsirî ve Kettânî gibi Mağrib

tarihçilerinin tamamı eseri İbn Ebü Zer'e nisbet etmektedir. Abdullah Kennûn bütün âlimlerin bu konuda görüş birliği içinde bulunduğunu söylemekte (*MMLA*, XVI [1963], s. 43-54), ayrıca adının da Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Ömer b. Ebü Zer' el-Fâsî olduğunu kesin biçimde belirtmekte (*a.g.e.*, s. 48), fakat daha sonra ihtiyatlı bir dille bunun tercih edilen görüş olduğunu söylemektedir (*en-Nübûğu'l-Mağribî*, I, 222, 229). İsim zincirinin Ebü'l-Hasan Ali b. Ebü Zer' el-Fâsî kısmı kesin olmakla beraber nesep silsilesinde geçen diğer isimler üzerindeki ihtilâf bugün de sürmektedir.

Eserleri. 1. *el-Enisü'l-muṭrib*. Tam adı *Enisü'l-muṭrib bi-ravzi'l-kırtâs fi aḥbâri mülûki'l-Mağrib ve târihi medîneti Fâs* olan ve kısaca *el-Kırtâs* veya *Ravzü'l-kırtâs* adıyla bilinen eserde müellif, 172 (788) yılında İdrîsî hânedanının kuruluşundan 726 (1326) yılına (Merînî Hükümdarı I. Ebü Saîd dönemi) kadar geçen süre içinde Mağrib'de hüküm süren bazı devletlerin (İdrîsîler, Mağrâveliler ve Benî İfren, Murâbitlar, Muvahhidler ve Merînîler) tarihini anlatmaktadır. İbn Ebü Zer', Merînîler kısmında resmî kaynaklardan da istifade etmiş, kendi memleketi olduğu için Fas şehrine özel bir önem vermiştir. Eser genelinde Mağrib, özelde Fas şehri tarihi durumundadır. Ceznâî, İbnü'l-Ahmer, İbn Haldûn ve diğer bazı tarihçiler, ele aldığı dönem hakkında en meşhur Mağrib tarihi olan bu esere güvenirken İbn Merzûk el-Hatîb, Muhammed b. Tayyib el-Kâdirî ve bir kısım şarkiyatçılar onu eleştirmişlerdir (Muhammed el-Menûnî, I, 70). Gerek geçmişte gerekse günümüzde Fas tarihiyle ilgilenen tarihçiler bu kitaptan büyük ölçüde faydalanmışlar ve ondan pek çok nakilde bulunmuşlardır. Eserin en önemli yanı bazı yanlışlıklarına, çelişkilerine ve nisbeten ağır diline rağmen Mağrib tarihi hakkında daha önceleri yazılmış, ancak günümüze ulaşmamış bazı kitaplardan nakiller yapmış olmasıdır. *Enisü'l-muṭrib*'i X. yüzyıl müelliflerinden biri *el-Kırtâsü's-şagîr* adıyla ihtisar etmiştir. İbn Zâkûr da, *el-Muṭribü'l-mübîn 'an mâ tezâmmenehü'l-Enisü'l-muṭrib ve Ravzâtü'n-nîsrîn* adındaki eserine onu esas almıştır (İbn Sûde, s. 127, 128, 163). C. Johann Tornberg tarafından yayımlanan eserin (Uppsala 1843) Fas'ta 1303-1313 (1885-1895) yılları arasında dört baskısı yapılmıştır. Muhammed el-Hâşimî el-Filâlî ki-

tabın I ve II. ciltlerini tahkik ederek yayımlamış (Rabat 1355), daha sonra Dârü'l-Mansûr eserin tamamını yeniden neşretmiştir (Rabat 1973). Kitabı Petis Delacroix 1693 yılında Fransızca'ya, Franz von Dombay Almanca'ya (Agram 1794-1797) ve J. S. A. Moura Portekizce'ye (Lizbon 1828) çevirmiştir. Tornberg'in 1846'daki Latince tercümesinin (*Annales regum Mauritaniae*, Uppsala 1846) ardından ikinci bir Fransızca tercümesini A. Beaumier yapmıştır (Paris 1860). 1918 yılında Ambrosio Huici Miranda, Valencia'da eserin ilk İspanyolca tercümesini yayımlamış, bundan uzun süre sonra *Hesperis* dergisinde kitaptaki Murâbitlar'la ilgili bilgileri incelediği "Ravzü'l-kırtâs ve'l-Murâbitûn" adlı çalışmasını neşretmiştir (sy. I/3 [1960], s. 513-541). Bu yazısında Dozy ve Hopkins gibi tarihçilerin görüşlerini eleştirmiş ve Brockelmann'ın iddialarına verdiği cevaplarla onun bazı görüşlerini çürütmüştür (*a.g.e.*, s. 513). Huici Miranda, eserin ikinci İspanyolca tercümesinin (bk. bibl.) girişinde eser için şöyle demektedir: "Kitap bol miktarda değerli ve doğru bilgi ihtiva etmektedir, fakat hiç kimse diğer kaynaklarla kıyaslamadan tek başına bu bilgilerle güvenmemelidir". 2. *Ezhârü'l-bustân fi aḥbâri'z-zamân*. İbn Ebü Zer', *el-Kırtâs*'ta "büyük kitabımız" dediği bu eserine çeşitli atıflar yapmaktadır (meselâ bk. s. 19, 131). Kitabın çok erken bir dönemden itibaren kaybolduğu bilinmekte ve ismini *Zehrü'l-bustân fi aḥbâri'z-zamân* olarak veren *Büyütâtü Fâsi'l-kübrâ* dışında herhangi bir yerde bu eserden nakillere rastlanmamaktadır. 3. *ez-Zahîretü's-seniyye fi târihi'd-Devleti'l-Merîniyye*. Eserin İbn Ebü Zer'e ait olduğu kesin değildir. Abdullah Kennûn, bu kitapla *el-Kırtâs* arasında bir karşılaştırma yaparak ibarelerindeki benzerlik ve görüşlerindeki paralellik sebebiyle her ikisinin aynı yazara ait olduğu sonucuna varmış (*Mecelletü Tıtvân*, sy. 2 [1957], s. 143-155) ve onun arkasından Alemî de bu görüşü benimsemiştir (bk. bibl.). Ancak sadece bu benzerlikler iki eserin aynı müellif tarafından kaleme alındığını kanıtlamak için yeterli değildir. Öte yandan Muhammed el-Fâsî (*Mecelletü Tıtvân*, sy. 5 [1960], s. 159-164), *el-Kırtâs*'ın yazarının İbn Ebü Zer' değil Sâlih b. Abdülhalîm olduğunu ileri sürdüğüne göre *ez-Zahîretü's-seniyye*'nin de bu tarihçiye aidiyeti ihtimali ortaya çıkmaktadır. Eserin iki ayrı neşri mevcuttur (Cezayir 1920; Rabat 1972).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Ebû Zer', *al-Anis al-muṭrib bi-rawd al-Qurtâsi f'ajbâr mulûk al-Mağrib wa târiji Madîna Fâs* (trc. Huici Miranda), Valencia 1964, tercüme edenin girişi, s. 20; İbnü'l-Hatib, *el-İhâta*, I, 4, 83; İbn Merzûk et-Hatib, *el-Müsnedü's-şâhîhü'l-ḥasen fi me'âşiri Mevlânâ Ebi'l-Ḥasen: Hechos memorables de Abû'l-Hasan sultan de los Benimerines* (nşr. ve trc. Maria J. Viguera), Madrid 1977, s. 17, 497; Venşerîsî, *el-Mi'yârü'l-mu'rib*, Beyrut 1401/1981, VII, 172-174; Ali el-Ceznâî, *Zehretü'l-âs* (nşr. A. Bel), Algiers 1923, s. 24, 80; İbnü'l-Kâdi, *Laḫṫü'l-ferâ'id* (nşr. Muhammed Haccî), Rabat 1396/1976, s. 193; *Keşfü'z-zunûn*, I, 199; II, 962; İbnü'l-Ahmer, *Neşirü'l-cümân* (nşr. M. Ridvân ed-Dâye), Beyrut 1407/1987, s. 359; İbn Sûde, *Delilü mü'errihî'l-Mağribi'l-aḫşâ*, Dârülbeyzâ 1960, I, 125-128, 163; Muhammed Ekensûs, *el-Ceyşü'l-Aremrem*, Rabat 1336, s. 31; Abdullah Ken-nûn, *Meşâhîru ricâlil-Mağrib*, Beyrut 1961, s. 45 (nr. 29); a.m.f., *en-Nübûğu'l-Mağribî fi'l-edebî'l-Arabî*, Beyrut 1395/1975, I, 222, 229; a.m.f., "İbn Ebî Zer", *MMLA*, XVI (1963), s. 43-54, 63-64; a.m.f., "Mü'ellifü'z-Zahîretü's-şeniyye hüve mü'ellifü'l-Kırtâs", *Mecelletü Tiṭvân*, sy. 2 (1957), s. 143-155; *Büyütâtü Fâsi'l-kübrâ*, Rabat 1972, s. 29, 63-64; Sarton, *Introduction*, III, 957-958; Abdülazîz Binabdullah, *el-Mevsû'atü'l-Mağribiyye*, Fas 1975, I, 28; Abdülazîz Sâlim, *Târihu'l-Mağrib*, İskenderiye 1982, s. 28-29; Muhammed el-Menûni, *el-Meşâdirü'l-Arabiyye*, Rabat 1983, I, 70-71; Huici Miranda, "Ravzû'l-kırtâs ve'l-Murâbitûn", *Hespêris*, I/3, Paris 1960, s. 513-541; Muhammed el-Fâsi, "el-Mü'errihân İbn Ebî Zer' ve İbn 'Abdilḥalîm", *Mecelletü Tiṭvân*, sy. 5 (1960), s. 159-164; Alemî, "ez-Zahîretü's-şeniyye", *Da'vetü'l-ḥaḫ*, sy. 9, Mekke 1971, s. 157-161; sy. 3 (1972), s. 134-142; René Basset, "İbn Ebî Zer", *IA*, V/2, s. 727; H. R. Idris, "İbn Abi Zar", *EL*² (İng.), III, 694-695; Muhammed Âsaf Fikret, "İbn Ebî Zer", *DMBİ*, II, 657; M. Müsâ Hasan, "İbn Ebî Zer", *Mevsû'atü'l-ḥadâretü'l-İslâmiyye*, Amman 1993, s. 115-117.

CÂSİM EL-UBÛDÎ

İBN EBÛ ZEYD

(ابن أبي زيد)

Ebû Muhammed Abdullah
b. Ebî Zeyd Abdurrahmân
el-Kayrevânî en-Nefzî
(ö. 386/996)

Mezhep fikhına dair yazdığı
er-Risâle adlı temel metinle tanınan
Mâlikî âlimi.

310 (922) yılında Kayrevan'da dünyaya geldi. Bazı kaynaklarda 316'da (928) doğduğu kaydedilmişse de *er-Risâle*'yi 327'de (939) yazdığına göre bu bilgi yanlış olmalıdır. Nefzî veya Nefzâvî nisbesinden dolayı gerek klasik kaynaklarda gerekse yeni araştırmalarda memleketi ve kabilesi hakkında farklı görüşler ileri sürül-

müştür. Bazı müellifler onu, Endülüs veya Kuzey Afrika'daki Nefze adlı yere veya kabileye nisbet etmekle birlikte Tunus'ta Şattülcerid'in güneyindeki Nefzâve bölgesinde yaşayan aynı adlı kabileden olduğuna dair rivayet daha isabetli görülmektedir (*el-Câmi'* [nşr. Abdülmecîd Türkî], neşredenin girişi, s. 52; Hâdî ed-Derkâş, s. 98-99).

Tahsil hayatına küçük yaşta Kur'an-ı Kerim'i ezberleyerek başlayan İbn Ebû Zeyd dönemin önemli ilim merkezlerinden biri olan Kayrevan'da Arap dili ve edebiyatı, fıkıh, tefsir, hadis, kelâm ve kıraat dersleri aldı. İçinde yaşadığı zengin ilmî çevrenin yanı sıra kabiliyeti sayesinde hocalarının ilim meclislerindeki tartışmalarda takdir kazandı ve genç yaşta eser verecek seviyeye ulaştı. Daha on yedi yaşında iken kaleme aldığı *er-Risâle* adlı eseri büyük itibar gördü. Yaşadığı bölgede ve hac seyahati sırasında ders aldığı veya rivayette bulunduğu hocaları arasında Ebû'l-Fazl el-Mümsî, Ebû Bekir İbnü'l-Lebbâd, Rebî b. Süleyman el-Kattân, Ebû'l-Arab et-Temîmî, Derrâs el-Fâsî, Ebû Saîd İbnü'l-A'râbî, İbnü'l-Haccâm, Ebû İshak es-Sebâî, Abdullah b. Ahmed el-İbyânî, Asîlî, Ebû İshak İbn Şa'bân gibi âlimler vardır. Bağdat'ta Mâlikî fikhının en büyük temsilcisi Ebû Bekir el-Ebherî başta olmak üzere birçok âlimle de mektup yoluyla bilgi alışverişinde bulundu, icâzet aldı ve icâzet verdi.

İbn Ebû Zeyd Mâlikî mezhebinin yayılması, meselelerin tahlil edilip dayanaklarının açıklanması ve ilgili kuralların belirlenmesi için bir vesile saydığı eğitim öğretim faaliyetlerindeki başarısında geniş ilmî birikiminin, güçlü hâfızasının, kolay anlaşılır üslubunun ve öğretim metodunu iyi bilmesinin büyük etkisi oldu. Birçok talebe çeşitli ülkelerden gelerek ondan ders aldı. Bunlar arasında Mekki b. Ebû Tâlib, Ebû Bekir el-Havlânî, Ebû'l-Kâsım el-Berâzî, İbnü'l-Faradî, İbnü'l-Hazâ, İbnü'l-Attâr el-Kurtubî, Muhammed b. Fütûh el-Humeydî, Ebû'l-Mutarriif İbn Futays, Ebû Bekir el-Hassâr, Ebû'l-Velîd İbnü's-Saffâr gibi âlimler sayılabilir.

İbn Ebû Zeyd 30 Şâban 386 (17 Eylül 996) tarihinde Kayrevan'da vefat etti ve evinde toprağa verildi. Bazı kaynaklarda ölüm tarihinin 389 (999), 390 ve 396 (1006) olarak verilmesi gibi Brockelmann'ın doğum yerini Nefzâve ve ölüm yerini Fas olarak göstermesi de (*GAL*, I, 187) yanlıştır.

Özellikle fıkıh, hadis ve akaid konularında uzmanlaşan ve mezhepte müctehid kabul edilen İbn Ebû Zeyd, devrinde Mâlikîler'in önderi olup mezhebin gelişmesinde büyük hizmetler yapmıştır. O dönemde bölgeye hâkim olan Şii-Fâtîmîler'in baskısına karşı mücadele vermiş, mezhebinin ve dolayısıyla Ehl-i sünnet'in görüşlerini savunmuştur. Daha genç yaşta fıkha dair bir eser yazması ve özellikle baş tarafına akaidle ilgili bir bölüm eklemesi, ayrıca Râfîzilîği benimseyenlerin dinden çıktığına fetva vermesi, Ehl-i sünnet ile Şîa arasındaki ihtilâflara dair çeşitli risâleler kaleme alması (Hâdî ed-Derkâş, s. 310-311) bu mücadelesiyle ilgilidir. Mâlikî mezhebinin derleyip toplamaması ve imamının görüşlerini açıklamasından dolayı "küçük Mâlik" ve "mezhebin kutbu" lakaplarıyla anılmış; bu mezhepteki konumu ve değeri, "İki şeyh (İbn Ebû Zeyd ve Ebherî), iki kadı (Abdülvehhâb ve İbnü'l-Kassâr) ve iki Muhammed (İbn Sahnûn ve İbnü'l-Mevvâz) olmasaydı mezhep ortadan kalkardı" cümlesinde ifade-sini bulmuştur. Özellikle fıkıh konusundaki eserlerinin genel kabul görmesinin bir sebebi de büyük önem verdiği rivayet hususundaki titizliği ve güvenilirliğidir. Bir diğer özelliği ise mezhep görüşlerinin rivayetinde isnadının âlî olmasıdır. Nitekim Sahnûn'dan bir, İbnü'l-Kâsım'dan iki, İmam Mâlik'ten üç vasıta ile nakilde bulunmuştur.

İbn Ebû Zeyd bazı tasavvuf ehlinin Allah'ı görmek, bir şeyi başka bir şeye çevirmek gibi dinî ve akfî bir temeli olmayan kerâmet iddialarını şiddetle tenkit etmiş, Ebû'l-Kâsım Abdurrahman b. Muhammed el-Bekrî es-Sıkkî'nin bu konudaki kitabına reddiye olarak *Keşfü't-Te'l-bîs ve el-İstizhâr fi'r-red 'ale'l-Bekriyye* adlı iki eser kaleme almıştır. Ancak bazı âlimlerin, onun her türlü kerâmeti inkâr ettiğini ileri sürerek kendisine karşı reddiyeler yazması ve bu konudaki tartışmaların uzayıp gitmesi üzerine *Cüz' fî işbâti kerâmâtü'l-evliyâ'* adlı bir eser yazarak görüşlerine açıklık getirmiştir. Akaid konularında Selef'in görüşlerini benimseyen İbn Ebû Zeyd, Ali b. Ahmed el-Bağdâdî'nin Kayrevan ulemâsına gönderdiği, onları Eş'arîliği bırakıp Mu'tezile mezhebinin benimsemeye davet eden mektubuna da *er-Red 'ale'l-Kaderiyye ve münâkazatü risâleti'l-Bağdâdî el-Mu'tezilî* adlı bir risâle ile cevap vermiştir.

Eserleri. 1. *er-Risâle**. Mâlikî fikhının temel metinlerinden biri olan eser üzeri-